

Egy könyvtár otthonai, eredményei és gondjai

A közlemény – a Magyar Tudományos Akadémia funkcióváltásaival összefüggésben – a reformkori alapítástól napjainkig tekinti át a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának történetét. Különös tekintettel van a könyvtár elhelyezési és raktározási gondjainak, gyűjteményi értékeinek és szolgáltatásainak bemutatására. Végül az új épület adta lehetőségek között ismerteti a könyvtár mai funkciórendszerét.

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára megalakulásától kezdve gondokkal küzdött. Igaz ugyan, hogy *Teleki József* gróf, a Magyar Tudós Társaság legelső "első előülő"-je már 1826-ban, alig néhány hónappal *Széchenyi* nagylelkű alapítványa után, följánlotta apja, *Teleki László* 30 ezer kötetes könyvtárát [1], ámde sokáig nem akadt hely, ahová az értékes könyveket elhelyezhették volna, úgyhogy a könyvtár a család Szervita téri házában maradt. Az 1831-ben meginduló akadémiai munkákhoz (könyvbírálatok, ülések, előadások, pályázatok, teljesítményértékelések, szakirodalmi tájékoztatás, szaknyelvmagyarítás) a tagok a többnyire szerzői adományokból és nyomdai köteles példányokból gyűlekező könyvtáracskát használták. *Fráter Jánosné* szorgos kutatásaiból jól ismert ennek a pár száz kötetes induló könyvtárnak a története; ismertek a makacs és makacsul meghíúsuló törekvések, hogy kellő helyet teremtsenek a Telekiek könyvtárának [2].

Az Akadémia 1836-ban a Duna-parti Deronházból, ahol pár bérelt szobában működött, átköltözött a Trattner–Károlyi-féle ház második emeletére, a mai Petőfi utca elejére; kézikönyvtára ekkorra 2200 kötetre gyarapodott, elért pár szekrényben, külön könyvtárost sem igényelt. De időközben gyülekeztek az adományok; *Teleki József* újabb értékes gyűjteményt vásárolt [3]; 1838-ban pedig gróf *Batthyány Gusztáv* és öccse, *Kázmér* az Akadémiának ajándékozta a család 30 ezer kötetes rohonci és 2660 kötetes kisbéri könyvtárát, és ezek átvételére már "csak olyan valaki jöhetett számításba, akiben megvoltak a képességek; bibliográfiai, könyvtárosi ismeretekkel és gyakorlattal rendelkezett. *Teleki József Toldy Ferencet* kérte fel a munkára" [4]. A fáradhatatlan *Toldy* 1855 óta az Akadémia titoknoka volt, akadt dolga elég; az ígért segítséget sem igen kaphatta meg, úgyhogy a Batthyány-könyvtárakkal gyarapodott akadémiai könyvtár rendezése elhúzódott, s ugyanígy a Teleki-könyvtár átvétele, amelyről pedig a nagygyűlés már 1837-ben határozott. Mindenesetre kibérelték 1838-ban az egész könyvtár elhelyezésére alkalmas szobákat a Trattner-ház második emeletén, s megrendelték tölgyfából a bútorokat: könyvespolcot, asztalokat, székeket. Azután az asztalos és a könyvtáros szép komótosan eldolgozgatott, mígnem

1844-ben mindenképpen át kellett venni a Teleki-könyvtárát, mert a család bérbe adta a Szervita téri házat. "Az 1844. október 21.-i kisgyűlésén »a titoknok bemutatta az academiái könyvtárnak, vezérlete alatt készült, betűrendű s névszerinti lajstromát, IX roppant kötetben; jelentvén, hogy a színhavokban átvett Teleki-könyvtár rendezését két hét alatt befejezi«" [5]. Be is fejezte, s a rendezett könyvtárát 1844. december 23-án megnyitották. "A nyolc évvel később készült összeállítás – írja az elhelyezésről *Fráterné* – zsúfoltságot tükröz. A könyvtárállványon kívül 10 asztalt, egy hosszú asztalszekrényt, külön folyóiratszekrényt, pulpitust, és még néhány drb. magas létrát is feltüntet a leltárt készítő *Toldy Ferenc*. Mivel olvasóterem nem volt, az asztalok szolgáltak olvasóhelyül, illetőleg ott folyt a feldolgozó munka is. Az 1855. évi leltárban szerepel »Huszonhárom fahátú, s harminchat bőrhátú, tölgyfaszék (részben az irodában és könyvtárban)«."

A szabadságharc bukása után, az elnyomás éveiben az Akadémia is nehezen talált újra magára, de a változás tudományos tekintetben nem csak hátrányokkal járt. A Bach-korszakban idevezényelt osztrák professzorok – többnyire szakmájuk elismert kiválóságai – tehetséges magyar tanítványaik és hazai kollégáik (kivált kitűnő orvoskollégáik) segítségével ugyanis úgyszólván néhány év alatt teljesen átforgatták a főváros tudományos életét, az Akadémiát is beleértve. Megszűnt vagy legalábbis háttérbe szorult az első évtizedek tétova dilettanizmusa; az osztrák professzorok megnyitották tanítványaik és kollégáik előtt a külföldi tanulmányutak lehetőségét, az újrainduló honi tudomány magától értetődően nemzetközi keretekben gondolkodhatott. Az Akadémia esélyeit külön is növelte a brutális soldateszka rémtettel által hazánk iránt felébresztett külföldi érdeklődés, s mivel a nemzetközi szimpátia akkor még nem korlátozódott fennköltén óvatos szavakra, a könyvtár számos értékes cserekapcsolatát köszönhette ennek az együttérzésnek. Az ötvenes évek végén hirtelen föltámadó nagy nemzeti hullám ugyan eltávolította az országból az osztrák professzorok többségét, de ittmaradtak tanítványaik és megőrződött tudományos igényességük: az Akadémiának egy nemzetközi mércével mérhető és szakszerű

tudományos élet növekvő s az indulás évtizedeitől merőben eltérő gondjait kellett a vállára vennie. Elég összehasonlítható a harmincas-negyvenes évek és a hatvanas-nyolcvanas évek vezető akadémikusainak a névsorát, hogy nyomban szembeütnék az óriási szemléletbeli váltás, kivált a természettudományok területén [6].

A harmincas évek Akadémiája egyfajta "nemzeti" tudományosság megteremtését tűzte ki célul, ezért is juttatott akkora szerepet működésében az általános és a szakmai nyelvű művelésnek. Az ötvenes évek végén és a hatvanas években újjászerveződő Akadémia ellenben a honunkban úgy-ahogy meghonosodott tudományos munka európai színvonalra emelését vallotta feladatának; a honi tudományos munka tényleges irányító és minősítő centrumává kívánt növekedni. Ennek a koncepciónak megfelelően készült el 1865-re a pompás új palota. A koncepcióról hamarosan kiderült, hogy túlméretezett és irreális, ám megvolt az a haszna, hogy a nagyvonalúan kialakított könyvtári helyiségek az elhelyezés alapjául szolgálhattak több mint százhusz esztendeig, még azután is, hogy az 1940-es és 50-es évek fordulójától csakugyan az Akadémia ölébe hullt (vagy vállára nehezedett?) egy olyasféle szerep, amit magának egykor megálmodott. Azokban a hajdani időkben, a kiegyezés utáni gyors gazdasági fejlődésben azonban a tényleges kutatómunka – irányítását és minősítését is beleértve – az egyetemi tanszékekre hárult, később az alkalmazott tudományok terén állami intézetekkel kiegészítve; az Akadémia pedig eleinte a többi tudományos társulathoz hasonlóan a munka társadalmi hátterét és publikációs bázisát igyekezett megteremteni. Majd amikor ezeket a funkciókat az immár nagymúltú s az újabb társulatok kellően ellátni látszóttak, a hosszú *Eötvös-Szilv*-korszak alatt, az Akadémia egyre inkább a magyar tudomány külföldi kapcsolatainak és külföldi reprezentációjának, valamint a fiatal tudósok bemutatásának a feladatát vállalta magára, s igyekezett tervszerű segélyezési politikájával a honi kutatás leginkább rászoruló területein könnyíteni a kutatók helyzetén. Ehhez a meglehetősen szerteágazó munkához célszerűen kialakított bizottságaiban [7] találta meg az alkalmas szervezeti formát, köztük a mindjárt elsőként alakult Könyvtári Bizottsággal. Az Akadémia funkcióinak megfelelően a könyvtár elsősorban egy második nemzeti könyvtár s egy *academica*-gyűjtemény szerepkörét egyesítette, ahogyan az a nyomdai kötelek példányokból, az adományokból és könyvtárvásárlásokból, valamint a szépen bővülő cserekapcsolatokból adódott; tervszerű beszerzés egy-egy szakban inkább csak egy-egy akadémikus vagy főkönyvtárnok érdeklődési körének megfelelően észlelhető. Így is tetemesen gyarapodott az állomány; a raktárakat állandóan bővíteni kellett, a feldolgozás pedig mindig meghaladta a főkönyvtárnok és az egy-két könyvtáros erejét. Az első kinevezett főkönyvtárnok, *Hunfalvy Pál* [8] hosszú hivatali munkássága (1851–1891) alatt mégis sikeresen

küzdött a raktározás és a feldolgozás gondjaival, s ezeken túl – írja *Fráterné* – "az ő nevéhez fűződik az Akadémia Könyvtárának egy zárt tudós-testületi könyvtárból modern igényeknek megfelelő nyilvános könyvtárrá alakulása" [9]. Utódai közül pedig *Heller Ágost* – *Eötvös* szándékainak és saját érdeklődési körének megfelelően – a cseréből mindig is szépen beáramló természettudományos periodikákat célzott könyvvásárlásokkal egészítette ki, kivált a fizikátörténet területén [10]. Ennek a hosszú nyugalmas korszaknak a legnagyobb eredménye azonban talán mégis a világhíres Keleti Gyűjtemény megalapozása volt [11].

De már a század elején elkezdődött az Akadémia hosszú hanyatlása, amit az első világháború és a trianoni békediktátum tett aztán anyagi téren is teljessé. A két világháború között az Akadémia egyetlen jól működő részlege a könyvtár maradt, s ha anyagi híján aktív beszerzésre nem is gondolhatott, a megőrződött s újraillesztett cserekapcsolatok [12], ajándékozások és szerény mértékű (főleg kézirat-) vásárlások révén állománya ezekben a nehéz években is gyarapodott. A pár száz könyvtáros pedig a harmincas években több mint 130 ezer művet dolgozott fel "s ezzel gyakorlatilag megszűnt a restancia". A rendezett anyag használható raktározása azonban újabb s anyagi híján kellően meg nem oldható gondokat okozott, s mire a Vigyázó-hagyaték felszabadulása könnyíthetett volna az Akadémia helyzetén, nyakunkon volt a háború. "A háborút követően a romeltakarítás, a megsérült helyiségek és állványok kijavítása volt az első feladat. Ezután az összekeveredett szakok szétválasztása, az elrejtett anyagok visszaszerzése és helyreosztása kötötte le a könyvtárosok munkaidejét. A munkálatok a pénzhány miatt egészen 1947/48-ig elhúzódtak" [13]. 1949-ben pedig már gyökeresen megváltozott az Akadémia szerepe.

A Szovjetunió mintájára újjászervezett Akadémia az egész magyar tudomány szigorúan központosított irányítását, fejlesztését és ellenőrzését kapta feladatul, s az ötvenes években rohamléptekben megindult a gigászi munkához szükséges kutatóintézeti hálózat, valamint a tervszerűen túlméretezett adminisztráció kiépítése. A könyvtárnak alkalmazkodnia kellett az Akadémia megváltozott és hallatlanul megnövekedett feladataihoz, ugyanakkor azonban igazodnia a szintén maximálisan központosított új könyvtárügyi politika gyűjtőkori követelményeihez is. Már ez a kettősség feszültség forrása lett, hiszen a kor követelményeinek megfelelően a honi kutatások profilja erősen eltolódott a természettudományok és alkalmazásaik felé, a nagykönyvtárak munkamegosztása ellenben az ókortudomány, klasszika filológia, világirodalom-történet, nyelvészet, orientalisztika területén kötelezte a könyvtárat – történeti kialakulásának és állományának megfelelően – a szakkönyvtári alapkönyvtári feladatok ellátására. Szerepszérei a kutatóintézeti hálózat gyors kifejlődése egyúttal a mindennapi munkához nélkülözhetetlen

szakkönyvtárak összeállítását is eredményezte; olykor – mint például a Csillagászati Intézet vagy a debreceni ATOMKI esetén – nagymúltú és értékes gyűjteményre alapozódva, vagy – még ritkábban – az igazgató kivételes műveltségétől és könyvismeretétől segítve, mint a Matematikai Kutató Intézet esetében Rényi professzorától. S ha ezek kétségkívül kivételek, az első évek szükségképpen tévovásága után a kutatóintézeti hálózat többi könyvtárai is mind rátaláltak optimális beszerzési stratégiájukra, s többnyire kitűnő könyvtárakat építettek fel. Az Akadémiai Könyvtár pedig jó érzékkel találta meg azt a laza és mégis (vagy éppen ezért?) hatékony szervezeti formát, amely ezeket a gyorsan kiépült és – legalábbis az első nagy gazdasági krízisig, 1983-ig – dinamikus fejlődő intézeti könyvtárakat teljes önállóságuk megőrzése mellett fűzhette meglehetősen jól funkcionáló gyűjtőköri, tájékoztatói és módszertani hálózattá. Az Akadémiai Könyvtár pedig arra törekedett, hogy gyűjtőköri előírásain túl igyekezzék a matematika és a természettudományos alap kutatások területéről, valamint a történettudományból beszerezni a hálózatból kimaradt vagy ott valamilyen okból nem kellőképpen reprezentált szakok és irányzatok legfontosabb monográfiáit és kézikönyveit, a maguk tágabb diszciplináris kontextusával együtt. Így alakult ki a könyvtárban már a hatvanas évek elejére-közepére kijelölt gyűjtőkörén túl igen jelentős matematikai logikai, matematikai, elméleti fizikai, teoretikus biológiai, medieválisztikai, korajúkor- és felvilágosodástörténeti, tudománytörténeti, tudományelméleti, tudomány szervezési és nem utolsósorban széleslátókörűen interdiszciplináris könyv- és folyóirat-állomány, különös tekintettel az új és forrongó irányzatokra és diszciplinákra. Így láthatta el például zökkenőmentesen a legégetőbb szakirodalmi igényeket, mikor az ötvenes és hatvanas évek fordulóján a kibernetika és a "formális logika" hirtelen kiszabadult az ideológiai karanténból, s később is hasonlóan hasznos szolgálatokat tehetett mondjuk a molekuláris genetikában, a populációgenetikában, a matematikai nyelvészetben, az analitikus filozófiában, a tudományelméletben, a kognitív pszichológiában. Lassan és észrevétlenül megnőtt a magyar tudományban az Akadémiai Könyvtár szerepe.

A könyvtár megnövekedett szerepét különben a számadatok is jelzik. "A költségvetés másfél évtized alatt – írja 1964-ben Rózsa György – tizenkétszeresére emelkedett, munkatársainak száma megháromszorozódott, 1950-ben 480 külföldi tudományos intézménnyel – 1963-ban 100 állam 2100 intézményével folytatott kiadványcserét. 1953-tól 1963-ig a könyvtárhasználati alkalmak másfélszeresre, az egy alkalommal használt egységek száma kétszeresre növekedett." Az állomány akkor 1 millió könyvtári egységnyi volt, s ennek mintegy 30%-a az utolsó évtizedből származott [14]. Ez a nagy és egészében véve tudományos jellegű állomány a könyvtárat szinte eleve kijelölte a rohamosan növekvő tájékoztatói igények új és szakszerű kielégítésére.

Az ötvenes évek információrobbanásával való megbirkózásra világszerte vagy önállóan létrehozott információs és dokumentációs intézetek, vagy információs szolgáltatásokkal kibővített könyvtárak vállalkoztak. Az utóbbi változat jegyében az Akadémiai Könyvtár már 1961-ben útnak indította *Tájékoztató a tudományos kutatás tervezésének, igazgatásának és szervezésének nemzetközi irodalmáról* címmel kiválóan szerkesztett és széles látókörű tudományos szervezési tájékoztatóját (egy időben ezt használta főcímként is), amely 1983-tól *Kutatás-Fejlesztés* címmel folytatja ennek a tudományirányítás és -hasznosítás szempontjából oly fontos és szerteágazó területnek a szemlélését, tömör ismertetések és szakszerű áttekintések formájában. Úgyszintén a hatvanas években indult el az akadémikusok és az akadémiai vonatkozású kutatások (kandidátusi és doktori értekezések, akadémiai kiadványok) bibliográfiája, s a Kézirattárban őrzött források rendszeres feldolgozási és katalogizálási munkáiból ugyanekkorra nőtt ki a könyvtár saját tudományos műhelymunkája. "Tudós könyvtárosok – írja 1976-ban Rózsa György – mindenkor is működtek az Akadémia Könyvtárában, de magának az intézménynek tudományos műhelyként történő fejlesztése a közelmúlt másfél évtizedének fordulata, egyik legnagyobb vívmánya. A tudományos munka felé forduló könyvtáros nem új jelenség a tudományos könyvtárak életében, az azonban annál inkább, hogy az effajta érdeklődést, törekvést szervezeten össze lehessen kapcsolni intézményi érdekekkel, mi több, anyagilag-erkölcsileg ösztönözni ezt az összekapcsolást" [15]. A hatvanas évek közepére a szervezési, gyűjteményi, tájékoztatói és tudományos funkciók együtteséből kialakult a könyvtár jellegzetes funkciórendszere, amely nemcsak az új Akadémia igényeit elégítette ki tökéletesen, hanem túl ezen az ország tudományos életének és nem utolsósorban tudósképzésének is fontos forrásává növekedett. Zavartalan működésének azonban mind nagyobb akadályává vált a raktározási és az olvasási lehetőségek szűkössége, hogy a könyvtárosok egyre minősíthetlenebbé váló munkakörülményeiről ne is szóljunk. Érthető hát, hogy már a hatvanas évek közepére megérett az új könyvtár építésének a gondolata, s a reform, illetve helyesebben az ígéretes "praereform" sok mindent szép rózsaszínben látó éveiben 1966-ra megszületett a könyvtár új székházának a részletes tervrajza, az Akadémia székházával szemben, a mai Átrium-Hyatt Szálló helyére. 4000 m² alapterületű 9 szintes épület lett volna, 2–2 és fél millió könyvtári egység befogadására alkalmas raktárakkal, 220 olvasói férőhellyel, 3 nagy olvasóval (2 könyv, 1 kurrens periodika) 50–50 fő részére, a többi a különgyűjteményekben.

1968 után gazdasági megfontolásokból törölték az új könyvtárpépület tervét, a visszavont reformígéretet sorában az elsők közt. Az elnökség 1969. június 24-i ülésén tudomásul vette az Akadémiai Könyvtár tervezési munkáinak felfüggesztését.

A könyvtár munkáját és fejlesztését azonban nem lehetett "felfüggeszteni". Az új tudományos követelményeknek megfelelően bővíteni kellett a tájékoztatás körét és modernizálni a módszereit; ügyelni arra, nehogy veszedelmes hézagok keletkezhesse a nagy fáradtsággal világviszonylatban is számottevő szintre emelt folyóirat- és könyvvállományban; a csökkenő anyagi s kivált devizakeretek idején ehhez fokozott gondot kellett fordítani a cserekapcsolatok (többnyire szintén rohamosan nehezedő) ápolására.

Könyvtári ügyekben járatosaknak talán nem kell mondani (másoknak meg úgyis hiába), hogy a ma – gáláns nagyvonalúsággal – "pangás éveit"-ként emlegetett korszakban, azokon a réges-rég kinőtt, poros, sötét, fagyasztó vagy fővesztő munkahelyeken kicsoda erőfeszítés kellett hozzá, hogy a könyvtár megőrizhesse már elért eredményeit, sőt, ahol leginkább kellett, határozottan tovább is léphessen. Bizony rengeteg szakértelmet, töretlen munkakedvet és munkabírást, kiváló emberi kvalitásokat és valóságos vezetési furfangot követelt ez. *Csapodi Csaba* témalátása és irányítása nélkül a tudományos műhely például bizonyosan nem állhatna ott, ahol ma, *Kenéz Ernő* bámulatos műveltsége, csillogó tájékozódni-tudása, szelíd szigora nélkül a beszerzésre fordítható fogyatkozó pénzek könnyen elfolyhattak volna az áttekinthetetlenül duzzadó címek, témák, irányzatok tömkelegében, *Simon Annamária* kedves közvetlensége nélkül a hálózatból aligha alakulhatott volna ki ez a szívesen kooperáló együttes, *Szengyörgyi Mária* konok ügybuzgalma nélkül soha nem nőhetett volna ilyen fontos beszerzési forrássá a csere, hogy csak négy nevet említsék, s csak azok közül, akik már csupán hatásukkal vannak jelen a könyvtár változó életében.

A hetvenes évek második felétől kezdve kétségkívül a tájékoztatási munka ugrásszerű bővülése és a korszerű információtechnikák beépülése hozta a legnagyobb változást a könyvtár életébe. Intézményünk 1976-tól kezdve vállalja Magyarország képviseletét a szocialista akadémiák nemzetközi társadalomtudományi információs rendszerében (MISON), a hetvenes évek végén pedig az MM-mel osztova vállalta a szakirodalmi információs tevékenység koordinálását a társadalomtudományokban (Társadalomtudományi Információs Munkacsoport), de részt vállalt a természettudományos információs munka fejlesztésében is. "Az információs tevékenység ilyen értelmű korszerűsítése – írja *Rózsa György* és *Braun Tibor* – nemcsak az információ technológiáját, hanem részben magát a kutatást is befolyásolja. Így a *természettudományos* területen a számítógépes információs szolgáltatás lehetővé teszi olyan nagy tömegű szakirodalom áttekintését, amely hagyományos módon, manuálisan nem lehetséges; módot nyújt továbbá olyan összefüggések feltárására is, amelyekre a szokásos információs eszközök (katalógusok, referálólapok stb.) már nem alkalmasak. A gyorsaság és a szelektivitás a számítógépes feldolgozás egyik további tényezője... A *társadalomtu-*

dományi területen a gyorsaság ugyan nem játszik ilyen nagy szerepet, ám a fentiek mellett egy másik fontos tényező jelentkezik. A számítástechnikai módszereknek a szakirodalmi keresésre, visszakeresésre és konkrét kutatásra történő alkalmazása (pl. egyes területeken az adatok tömeges feldolgozása és elemzése) befolyásolja a kutatási metodika alakulását" [16].

Az Akadémiai Könyvtárat eleve alkalmassá tette egy modern információs központ feladatának az ellátására kiemelkedően nagy kurrens periodikaállománya [17], nem túlságosan nagy, de minőségileg válogatott könyvvállománya, s jól működő reprográfiaszolgálat; de dönteni kellett egy megfelelő információs technológia mellett, s gyorsan meg kellett honosítani. Létrejött hát az Informatikai Igazgatóság, s első lépésként – a természettudományos szakirodalmi tájékoztatás megvalósítására – megvásárolta a philadelphiai *Institute for Scientific Information*től a *Science Citation Index* gépi adatbázisát. Ezzel az információs bázissal azután nem csupán a megrendelésre történő heti gépi folyóirat-, téma- és idézettségfigyelés indult el, de a könyvtár hagyományainak megfelelően az új részleg mindjárt saját tudományos kutatómunkába is kezdett: egy külön kis tudományos műhelyt teremtett a tudományos munka kvantitatív elemzésének divatos kérdéskörében. Nemzetközi megbecsülésüket mutatja, hogy itt szerkesztik az új szakma tekintélyes nemzetközi folyóiratát, a *Scientometricset*.

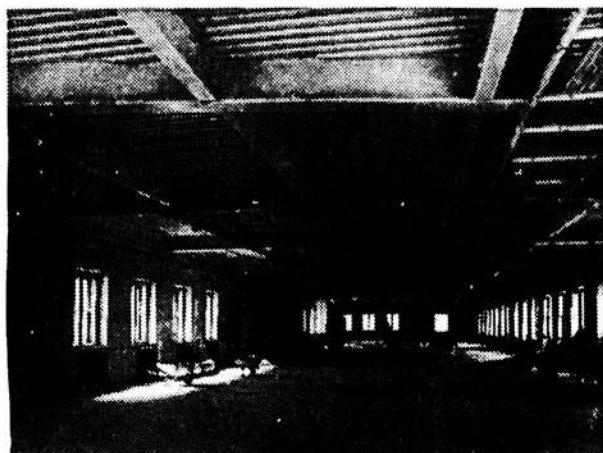
A könyvtár növekvő feladatai és raktározási gondjai lassan elodázhatalanná tették a bővítést: az Akadémia elhatározta, hogy akár saját erőből megoldja könyvtára elhelyezési gondjait. A leginkább megvalósíthatónak az Akadémia-épülethez támaszkodó s vele egy időben épült bérház könyvtárrá alakítása látszott. A terveket a Középülettervező Vállalat kollektívája készítette; a rekonstrukciós munkálatokat 1984 szeptemberében kezdte el a Középületkivitelező Vállalat, az utolsó lakó 1985 augusztusában távozott. 1988 tavaszára az új könyvtár épülete lényegében elkészült, nyáron meg lehetett kezdeni a költözést, november 8-án megnyitotta kapuit az olvasók előtt az új könyvtár. "A területbővítés – írta még a rekonstrukció közben, 1968-ban a főigazgató – 6054 m², a jelenleginek mintegy 100%-a. A működési szempontból hátrányos több telephely megmarad ugyan, de a *szolgáltatások*, főleg a helyben olvasási lehetőségek jelentős mértékben *kibővülnek*. A férőhelyek száma (könyv és folyóirat) több mint 200%-kal megnő... Az épület nyolc szintjéből két szint a járda alatt (alsó és felső pincészet), a többi a járda felett helyezkedik el. A szintek funkcionális elrendezése a következő: a pincészeteken és a földszinten, valamint a megosztásból kialakuló magasföldszinten kap helyet a raktár, amely 18 ezer polcfolyóméterével kb. 800 ezer könyv tárolására alkalmas... Az olvasóterem az első emeleten az Akadémia utcától a Széchényi rakpartig egy teret alkot, magába foglalva a beépített udvarokat is, amelyeken (jobban

1. ábra A rekonstrukció kezdete

2. ábra A rekonstrukció 1. szakasza

3. ábra Belső szintkialakítás

4. ábra Könyv olvasó

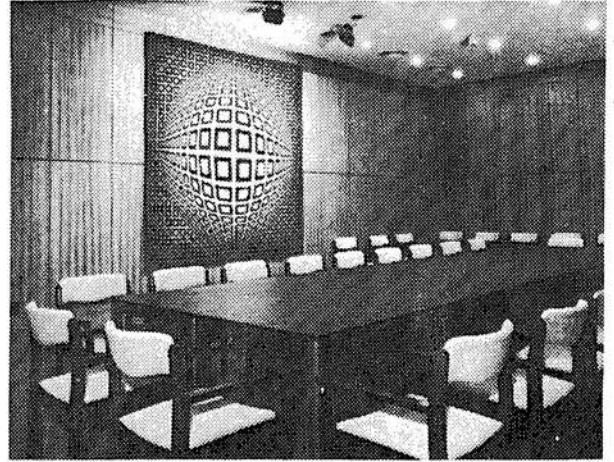
mondva: amelyek fölött) a katalógushálózat nyer elhelyezést. Az olvasóterem 146 olvasó befogadására alkalmas, 6 kutatófülke is lesz. Itt helyezkedik el a kézikönyvtár mintegy 15 ezer kötete is. Szabad polconkon, ill. rekeszes tárolókban mintegy 17 ezer könyv és 2500-féle folyóirat helyezhető el" [19].

Az új könyvtárban máris érezhetően megnövekedett a látogatók száma, kivált az egyetemistáké. Ez önmagában öröndetes, hisz tudományos művek

használatára eredményesen csakis ebben a fogékony életkorban kaphat rá az ember. S ehhez a könyvek mellett elsőrendűen fontos tényező a könyvtári környezet, még esztétikai szempontokat is beleértve, óhatatlanul. A régi épülethez viszonyítva azonban még sokkal nagyobb volt a könyvtárosok munkakörülményeinek a megváltozása. A bérházépületből kialakított munkahelyek a második, harmadik és negyedik emeleten sokkal kényelmesebbek és al-

5. ábra Folyóirat-olvasó

6. ábra Előadóterem

kalmasabbak, mint a régebbiek (noha pillanatnyilag az akadémiaépület tervezett rekonstrukciója miatt helyell-közzel még igencsak szűkösek). A raktározási lehetőségek ugyan messze elmaradnak a húsz évvel ezelőtt tervezett új épület két-két és fél milliójától, de a legsúlyosabb gondokon átsegítenek (1–6. ábra).

A gondot most már újból nem az épület, hanem az ország rohamos elszegényedése okozza. Az 1983-as első nagy valutakrízis egy esztelen központi intézkedéssel megtévezve megfosztotta a könyvtárat páratlan értékű kurrens periodikaállományának egyötödétől-egynegyedétől, köztük hosszú évtizedek óta hiánytalanul járó alapvető szakfolyóiratoktól. Kisebb kárt okozott, hogy az az év lényegében a könyvbeszerzésből is kiesett: itt egy-két év kiesés később úgy-ahogy pótolható. A könyvbeszerzésben a nagy bajt a hetvenes és nyolcvanas évek fordulójának "könyvárrobbanása" okozza, párhuzamosan a forint folyamatos és az utóbbi két évben exponenciálisan fokozódó elértéktelenedésével. Ugyanez korlátozza különben az új folyóiratok beszerzését is. A könyvtár gyarapodása 1987-ben 14 132 kötet könyv és 5885 folyóiratkötet volt [20]; mindkettő megfelel a sokéves átlagnak, ámde ezen belül 27%-kal csökkent az új folyóiratok beszerzése, a könyvbeszerzés szintén álló átlaga pedig elfedi a könyvállomány minőségi romlását, hiszen az azonos összegért vásárolható könyvek száma egyik évről a másikra több mint egy harmadával csökkent. A rohamosan csökkenő könyvvásárlási lehetőség tudatában egy-egy fontosabb (vagy gyűjtőköri) témából a gyengébb könyvet is meg kell tartani, ha nem kerül valutába vagy talán még külön pénzbe sem. Ingyen persze ez sincs, hiszen egy ilyen nagy könyvtárban igen sokba kerül, amíg a beérkezéstől az olvasóig eljut egy könyv, durván számítva kb. 1200-2600 Ft közötti összegbe [21], ami egy nyugati könyv átlagárának [22] mai árakon számítva a fele-háromnegyede. S ebben természetesen nincs benne az új épület "amortizációja". A nagy könyvtár a szó-

szoros értelmében nagyüzem, amely raktározható és hasznosítható tudást termel. Éspedig sehogyan másként be nem szerezhető tudást, hiszen ma már elképzelhetetlen, hogy – még ha anyagi helyzete miatt tán tehetné is – össze tudjon gyűjteni valaki magának akár egy nem is túlságosan igényes doktori disszertációhoz elegendő nyomtatott tudást. Így hát ma minden ezelőttinél fontosabb a nagykönyvtárakban felhalmozódó tudás minősége és hozzáférhetősége. Mert ha bármelyik romlik, akár csak egy kicsit is, de egy egész ország viszonylatában romlik, akkor óhatatlanul csökkenni fog az értelem világossága és becsülete, megzavarodik a társadalom önismertete, drágálódik a vezetési struktúra, elveszíti nélkülözhetetlen rugalmasságát a technika és a gazdaság.

Jegyzetek

- [1] A könyvtár kialakulásáról 1. CSANAK D.: A "G. Telekiek" alapítványa". = Fejezetek az 150 éves Akadémiai Könyvtár történetéből. Budapest, MTA. 1976. p. 17–25.
- [2] FRÁTER J.-né: A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárosai 1831–1949. Budapest, MTA. 1987. 146.
- [3] CSANAK D.: Az Akadémiai Könyvtár története a Szabadságharcig. Budapest, MTA. 1959. 29 p.
- [4] FRÁTER J.-né: A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárosai 1831–1949. Budapest, MTA. 1987. p. 19.
- [5] Uo. p. 21.
- [6] VEKERDI L.: Az Akadémia szerepe a természettudományok meghonosodásában. Kézirat.
- [7] FRÁTER J.-né: A Magyar Tudományos Akadémia Állandó Bizottságai 1854–1949. Budapest, MTA. 1974. 430 p.
- [8] SZILY K.: Hunfalvy Pál emlékezete. = Magyar Nyelv, 6. köt. 1. sz. 1910. p. 1–12.
- [9] FRÁTER J.-né: A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárosai 1831–1949. Budapest, MTA. 1987. p. 34.

- [10] Így pl. 1901-ben Jacques Rosenthal müncheni antikváriustól 334,50 DM értékben vásárolt Campanella, Kepler, Galilei, Fracastorius, Gassendi, Porta, Peurbach, Regiomontanus, Maurolycus, Luddolf, Sarsinus műveket. K 803: 174/1901.
- [11] RÓNA-TAS A.: Az Akadémiai Könyvtár Keleti Gyűjteménye. = Fejezetek a 150 éves Akadémiai Könyvtár történetéből. Budapest, MTAK. 1976. p. 47–51.
- [12] SZ. GARAI J.–UJHELYI G.: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára orosz és szovjet cserekapcsolatainak vázlatos története. = Magyar Könyvszemle, 83. köt. 4. sz. 1967. p. 325–334.
- [13] FRÁTER J.-né: A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárosai 1831–1949. Budapest, MTAK. 1987. p. 45–47.
- [14] RÓZSA Gy.: Hagyomány és korszerűség. Az Akadémiai Könyvtár távlati fejlesztéséről. = "Tudományok és művészségek szeretete..." Írások az MTA Könyvtáráról. Budapest, MTAK. 1986. p. 29–38.
- [15] RÓZSA Gy.: "Tudományok és művészségek szeretete..." = Uo. p. 52–61.
- [16] RÓZSA Gy.–BRAUN T.: A szakirodalmi információ korszerűsítése a Magyar Tudományos Akadémián. = Uo. p. 72–79.
- [17] BÜKYNÉ HORVÁTH M.: Az Akadémiai Könyvtár periodikumai a tudományos kutatás szolgálatában. Budapest, MTAK. 1971. 232 p.
- [18] 1987. dec. 31-én 961 856 könyv, 273 549 kötet periodika, 557 266 kézirat és 21 456 mikrofilm volt a könyvtár állománya. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1987. évi beszámoló jelentése és 1988. évi programja. Budapest, MTAK. 1988. 82 p.
- [19] RÓZSA Gy.: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára a 2000. év felé. Gondolatok egy rekonstrukció kapcsán. = "Tudományok és művészségek szeretete..." Írások az MTA Könyvtáráról. Budapest, MTAK. 1986. p. 97–117.
- [20] A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1987. évi beszámoló jelentése és 1988. évi programja. Budapest, MTAK. 1988. p. 35.
- [21] Attól függően, hogy a 13 ezer kötetet a béralapra vagy a készletbeszerzéssel csökkentett összes költségvetésre vonatkoztatjuk. Lásd uo. p. 31.: Ténylegesen felhasznált béralap 1987-ben 13 982 000 forint, készletbeszerzés 26 068 000 forint, összes tényleges felhasználás 62 441 000 forint.
- [22] A természettudományos könyvek átlagára az USA-ban 1988-ban 46,44 dollár volt; az oldalankénti átlagárak mozgása 1983 és 1988 között: 11,1 cent, 12,0 cent, 12,7 cent, 12,2 cent, 12,5 cent és 16,1 cent. Prices of books. = Science, 6. köt. 1989. jan. p. 99.

Beérkezett: 1989. II. 6-án.

A British Library automatizálási stratégiája

A BL 1985–1990-es fejlesztési terve alapvetően fontosnak minősítette a számítás- és a távközlési technika alkalmazását. Első lépésként pontosan meghatározták a BL Számítástechnikai és Távközlési Igazgatóságának feladatkörét, majd két bizottságot állítottak fel a műveletek koordinálására és a fejlesztőmunka irányítására. Végül kidolgozták az egyes részleg automatizálási terveit, beillesztve ezeket az egész könyvtárat átfogó tervezésbe.

Az automatizálás két fő célja a szolgáltatások színvonalának és gazdaságosságának növelése. A BL jelenleg költségvetésének 6%-át költi gépesítésre. A munkálatok már évek óta folynak. Az első nagyobb eredmény a számítógépes BLAISE rendszer volt, majd újabbban a könyvek katalógusát ültették át géppel olvasható formába. A BLAISE-LINE 1987-ben indult online szolgáltatásként, s ma a BLAISE RECORDS szolgáltatás keretében tételei helyi adatbázisokra is letölthetők. A könyvtár minden fontosabb telephelyét bekapcsolták az országos és nemzetközi nyilvános hálózatba.

A további fejlesztéseket az határozza meg, hogy a BL felelősséget érez mind a hazai, mind a külföldi könyvtárak iránt. Gépesítési törekvései két szorosan összekapcsolódó területre esnek: a szolgáltatások és a könyvtári munkafolyamatok területére. Bár nem lehet pontosan megjósolni, milyen szolgáltatásokra

lesz szükség 1990-ben és az utána következő években, fel kell készülni az igények rugalmas és gyors kielégítésére. Az egyik fő cél az, hogy a használók a BL olvasótermeiből és külső helyszínekről a nyilvános olvasói online katalógus (OPAC) rendszer keretében működő terminálokról hozzáférhessenek a BL minden katalógusához.

A BL továbbra is az angol szerzői dokumentumok letéteményese marad, valamint adatokat kíván szolgáltatni a külföldről beszerzett dokumentumokról is. Ez a kettős feladat határozza meg a belső és külső használókra irányított szolgáltatásait, valamint egész tevékenységét. Kifejlesztik a CD-ROM-hordozón nyújtott bibliográfiai adatok rendszerét, együttműködve a hasonló európai kezdeményezésekkel. Különös figyelmet fordítanak az időszaki kiadványok és sorozatok kezelésének gépesítésére, lehetővé téve, hogy a katalógizálók közvetlenül vihessék be az adatokat.

A szolgáltatások és munkafolyamatok gépesítésén belül rövid távon az előbbi kap elsőbbséget, minthogy eleddig az utóbbi téren jutottak előbbre. Ez a döntés összefügg azzal, hogy hamarosan megnyílik a BL új épülete.

/The British Library Bibliographic Services Newsletter, 47. sz. 1988. p. 2–3./

(Papp István)